

çalışmalarıdır. Botanik ilminin ilk temsilcisi sayılan Dioscorides'in (m. I. yüzyıl) bitkilere dair kitabının şerhi olan *Şerhu haşâ'işi Diyüşkürîdis*, İbn Cülcül'ün aynı adı taşıyan kitabı gibi *Tefsîru esmâ'i'l-edviyeti'l-müfrede min Kitâbi Diyüşkürîdis* diye anılmaktadır. *et-Tenbîh 'alâ aġlâti'l-Gâfiki'* de müellif, Ahmed b. Muhammed el-Gâfiki'nin *el-Edviyetü'l-müfrede (el-Câmi' fi't-ıttib fi'l-edviyeti'l-müfrede)* adlı kitabındaki yanlışları göstermiştir (*DîA*, XIII, 281). Talebesi İbnü'l-Baytâr'ın *el-Câmi' li-müfredâti'l-edviye ve'l-aġziye*'de büyük ölçüde faydalandığı *er-Rihletü'l-meşrikiyye (er-Rihletü'n-nebâtiyye)* müellifin Endülüs, Kuzey Afrika, Mısır, Şam, Irak ve Hicaz gibi ülkelerde tesbit ettiği bitkilerin adlarının alfabetik olarak sıralandığı bir çalışma olup İbnü'l-Adîm bu eseri gördüğünü söylemektedir (*Buġyetü't-taleb*, III, 7).

BİBLİYOGRAFYA :

Münzirî, *et-Tekmilê*, III, 530-531; İbnü'l-Eb-bâr, *et-Tekmilê* (nşr. Alfred Bel – M. Ben Cheneb), Cezayir 1919, I, 148-149; İbnü'l-Adîm, *Buġyetü't-taleb* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1986, III, 7-8; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ*, s. 81; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Halîf, *İhtisârü'l-Kudhi'l-mu'allâ fi't-târîhi'l-muhalâ* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire-Beyrut 1400/1980, s. 181; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXIII, 58-59; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1425-1426; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm*, sene: 631-640, s. 298-299; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta*, I, 207-214; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, I, 191-193; Makkarî, *Nefhu't-tib*, II, 596-598, III, 135, 139, 185; *Keşfu'z-zunûn*, II, 1382, 1419, 1741; L. Leclerc, *Histoire de la médecine arabe*, Paris 1876 → Frankfurt 1996, II, 244-248; *Nâme-i Dânişverân-ı Nâşirî*, Kum, ts. (Dârü'l-fikr), III, 311-322; *İzâhu'l-meknûn*, I, 303; II, 298, 534; Brockelmann, *GAL*, I, 528; *Suppl.*, I, 736; Fuâd Seyyid, *Fihristü'l-mahtûâtü'l-muşavvere*, Kahire 1954, I, 27-28; Muhammed Abdullah İnân, *Terâcimü İslâmiyye: Şarkıyye ve Endelüsiyye*, Kahire 1390/1970, s. 338-341; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, I, 442-443; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseysin, *Mezâhirü'n-nehdati'l-hadîsiyye fi 'ahdi Ya'kûbe'l-Mansûri'l-Muwaħhidî*, Tıtvân 1403/1983, II, 22-27; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Maġribi'l-Arabî*, Rabat 1406/1986, s. 107-111; Fâzil es-Sibâi, "es-Saydelâniyyü'l-Endelüsi Ebü'l-Abbâs en-Nebâtî (İbnü'r-Rûmiyye)", *Ebhâşü'n-nedveti'l-âlemiyyeti'l-râbi'a li-târîhi'l-ülüm 'inde'l-Arab* (nşr. Mustafa Şeyh Hamza), Halep 1411/1993, II, 50-115; Ahmed Halûbî, "Ebü'l-Abbâs b. er-Rûmiyye 'Aşşâb Endelüsi mine'l-karni's-şâlis 'aşer el-millâdî", *Ebhâşü'n-nedveti'l-âlemiyyeti'l-hâmise li-târîhi'l-ülüm 'inde'l-Arab* (nşr. Mustafa Mevâlidî), Halep 1415/1995, I, 261-282; A. Dietrich, "İbn al-Rûmiyya", *El² Suppl.* (Fr.), s. 397-398; Ali Ekber Diyânet, "İbn Rûmiyye", *DMBI*, III, 608-610; Arslan Terzioġlu, "Gâfiki, Ahmed b. Muhammed", *DîA*, XIII, 281.

M. YAŞAR KANDEMİR

İBNÜ'S-SÂÂTÎ, Bahâeddin

(بهاء الدين ابن الساعاتي)

Ebü'l-Hasen Bahâüddîn Ali
b. Muhammed b. Ali
el-Horasânî ed-Dimaşki
(ö. 604/1207)

Arap şairi.

553 (1158) yılında Dimaşk'ta doğdu. Saat ustası ve astronomi âlimi olan babası Muhammed b. Ali Horasan'dan Dimaşk'a göç etmiş, burada da saatçilikle meşgul olmuş, Nüreddin Mahmud Zengî için Dimaşk Ulucamii'nin dış cephesindeki saatleri yapmıştı. Bundan dolayı Sââtî nisbesiyle anılmış, oğlu da İbnü's-Sââtî künyesiyle meşhur olmuştur. İbnü's-Sââtî öğrenimini Dimaşk'ta tamamladı. Babasının mesleğini devlet görevlisi olarak yürütmesi, kardeşi Fahreddin İbnü's-Sââtî'nin el-Melikü'l-Fâiz ve el-Melikü'l-Muazzam dönemlerinde vezirlik yapması, ona gençliğinden itibaren Eyyûbî Devleti ileri gelenleriyle temas imkânı sağladı. Bağdat'a Abbâsî Halifesi Nâsır-İdînillâh için bir kaside gönderdi; Selâhaddin-i Eyyûbî için de on beş kaside nazmetti. Ayrıca diğer Eyyûbî devlet adamlarına da methiyeler yazdı. Şair olarak şöhrete kavuşmasına ve "Dimaşk şairi" unvanıyla anılmasına rağmen sıkıntılı bir hayat yaşamaktan kurtulamadı. Otuz veya otuz iki yaşlarında Mısır'a gitti.

İbnü's-Sââtî, Mısır yolculuğuna çıktığı sırada nazmettiği kasidede doğup büyüdüğü şehirden daha rahat bir hayata kavuşmak için ayrıldığını belirtir (*Divân*, II, 174). Bazı şiirlerinde de Dimaşkîlar'ın de-

ğerini anlayamadıklarından, kimsesizlikten, kiskanılmaktan ve lâyık olduğu yere getirilmemekten şikâyet ederek göç etmekten başka çare bulamadığını söyler. Mısır'da bir süre kaldıktan sonra İbnü's-Sââtî'nin maddî durumu düzeldi. Ancak üç oğlunun ardarda ölümü onu çok sarsıtı. Çocukları ve Dimaşk'ta vefat eden babası için mersiyeleler yazdı. Gençlik dönemi şiirlerinde hayat dolu olduğu görülen İbnü's-Sââtî'nin kırk yaşından sonra kaleme aldığı manzumelerinde hüznün ağır basmaktadır. İbnü's-Sââtî Mısır'da vefat etti. Şiirlerinde ailesi ve şairliğiyle övünür, eski meşhur şairlerden daha üstün olduğunu söyler, kendini nazımda ve nesirde dönemin tek otoritesi olarak görürdü. Eleştirilmeye tahammül etmez, rakiplerine şiddetle saldırırdı. Bu tavır ve hayat çizgisi bakımından hemşehrisi Mütennebî'ye benzer.

Çağın anlayışına uyarak şiirlerinde sanatları yoğun biçimde kullanan İbnü's-Sââtî, bu alanda diğer şairlere göre büyük bir ustalık göstermiştir. Edebî sanatları çağdaşları içinde sadece İbnü'l-Fâriz onun kadar başarılı olarak kullanabilmiştir. Bununla birlikte bu sanatlar yüzünden şiirinin zaman zaman anlaşılmasız duruma geldiği de görülmektedir. İbnü's-Sââtî, eski şairlere ait olduğu bilinen birtakım mazmunlara yer verdiği için eleştirilmişse de bunlar genellikle ortak mazmunlar olduğundan ona yöneltilen eleştiriler hakısız bulunmuştur.

İbnü's-Sââtî medih, fahr, hiciv, mersiye ve mücün (müstehcen) türlerinin yanı sıra tasvirde de usta bir şairdir. Gençliğini geçirdiği Suriye ve çevresini, Nil ve yakının-

Bahâeddin
İbnü's-Sââtî'nin
divanının
unvan
sayfası ile
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Ayasofya,
nr. 3872)

daki mesire yerlerini anlatan şiirleri onun en güzel manzumeleri içinde sayılır. Bununla birlikte birinci sınıf Abbâsî şairleri arasında yer almasını sağlayan şiirleri methiyeleridir. Methiyelerinin nesib bölümündeki gazellerini geleneğe uyarak nazmetmiştir. Gazelden övgüye geçişte büyük ustalık göstermiş, berâat-i tehalus için güzel örnekler ortaya koymuştur. Mahmûd Saffet b. Mustafa Ağa es-Sââtî şairin divanından seçtiği bazı şiirleri yayımlamış (Kahire 1278, 1298), daha sonra Enîs el-Makdisî, Süleymaniye Kütüphanesi nüshasını esas alıp Suriye ve Mısır nüshalarıyla karşılaştırarak eseri geniş bir mukaddimeyle birlikte neşretmiştir (I-II, Beyrut 1938-1939). İbnü's-Sââtî'nin ayrıca *Muḳaṭṭâ'âtü'n-Nîl* adlı küçük bir divanı olduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bahâeddin İbnü's-Sââtî, *Divân* (nşr. Enîs el-Makdisî), Beyrut 1938-39, neşredenin girişi, I, 15-44; II, 174; Münzirî, *et-Tekmile*, II, 142; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, Beyrut 1981, III, 301-302; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 395-397; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Ğuşûnü'l-yâni'a fi meḥâsini şu'arâ'l-l-mî'eti's-sâbi'a* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1977, s. 118-130; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 471; a.mlf., *el-İber*, V, 11; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 5; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 13; Mehmed Zihni Efendi, *Kitâbü't-Terâcim*, İstanbul 1304/1887, s. 62-63; Brockelmann, *GAL*, I, 298; *Suppl.*, I, 456; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), III, 20; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VII, 92; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 150; Ömer Feruh, *Târîḫü'l-edeb*, III, 440-442; Nevzat H. Yanık, "Suriyeli Meşhur Şair İbnü's-Sââtî", *EFAD*, sy. 21 (1995), s. 127-156; H. Suter - [J. Vernet], "İbn al-Sâ'âtî", *EP* (Fr.), III, 945.

NEVZAT H. YANIK

İBNÜ'S-SÂÂTÎ, Fahreddin

(فخرالدين ابن الساعاتي)

Fahrüddin Rıdvân b. Muhammed
Ali b. Rüstem el-Horasânî es-Sââtî
(ö. 618/1221 [?])

Hekim ve vezir.

Dimaşk'ta doğdu; aslen Horasanlı bir aileye mensuptur. Bir muvakkit olan babası aynı zamanda saat yapım ve onarımıyla uğraştığı için İbnü's-Sââtî nisbesiyle tanınmıştır. Radyüüddin er-Rahbî ile Dimaşk'a gelen Fahreddin el-Mardî'n'den tıp, Tâceddin el-Kindî'den edebiyat okudu. Şiir ve mûsikîyle ilgilenmesinin yanında yüksek seviyede mantık ve felsefe bilgisine de sahipti.

Eyyübî hânedanından I. el-Melikü'l-Âdil'in oğlu el-Melikü'l-Fâiz'in veziri, diğer oğlu el-Melikü'l-Muazzam İsa'nın hem

veziri hem özel hekimi olan İbnü's-Sââtî çok zeki ve ihtiras derecesinde ilme düşünün bir kimse idi. Yâkût el-Hamevî birkaç defa onun meclisine katıldığını belirtir ve 618'de (1221) Dimaşk'ta vefat ettiğini söyler (*Mu'cemü'l-üdebâ*, XI, 142); öte yandan Bağdatlı İsmâil Paşa 620'de (1223), Heinrich Suter ve Sarton ise 620-630 (1223-1233) yılları arasında öldüğünü söylemektedirler. Babası gibi saat yapım ve onarımını iyi bildiği anlaşılan İbnü's-Sââtî'nin, babası tarafından yapılarak Dimaşk'ta Bâbü Ceyrûn'a (Bâbü's-Sââtî) konulan saatin bakım ve onarımı için yazdığı *İlmü's-sâ'ât ve'l-amelü bihâ* adlı eseri günümüze ulaşmış ve Muhammed Ahmed Dehmân tarafından başka risâlelerle bir arada yayımlanmıştır (Dimaşk 1402/1981). İsmâil b. Rezzâz el-Cezerî'nin eseriyle birlikte ilk İslâm saatleri konusunda önemli bir kaynak sayılan bu kitabın Almanca özet tercümesini Eilhard Wiedemann ve Fritz Hauser yapmıştır ("Über die Uhren im Bereich der islamischen Kultur", *Nova acta academiae naturae curiosorum*, C, Halle 1915, s. 176-266). Kaynaklarda onun, tıpta geleneğine bağlı olduğu İbn Sînâ'nın *el-Ķânûn fi't-ṭıbb*'ına bir hâşiye ve *Kitâbü'l-Ķulenc*'ine bir tekmile yazdığı, ayrıca *Kitâbü'l-Muḫtârât* adı altında Arap şiirinden seçmeler yaptığı zikredilmektedir (İbn Ebû Usaybia, s. 662).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XI, 141-143; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 661-662; Suter, *Die Mathematiker*, s. 136-137; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 369; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, IV, 166; Sarton, *Introduction*, II, 631-632; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 27; *el-Ķâmûsü'l-İslâmî*, III, 192; H. Suter - [J. Vernet], "İbn al-Sâ'âtî", *EP* (İng.), III, 921; Ebû Muhammed Vekîlî, "İbn Sâ'âtî", *DMBİ*, III, 654-655.

MAHMUT KAYA

İBNÜ'S-SÂÂTÎ, Muzafferüddin

(مظفرالدين ابن الساعاتي)

Ebü'l-Abbâs Muzafferüddin Ahmed
b. Ali b. Tağlib
el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî
(ö. 694/1295)

Hanefî fakihî.

Aslen Ba'lebekli olup 10 Zilkade 651 (1 Ocak 1254) tarihinde Bağdat'a bağlı Dertenk'te dünyaya geldi (Nâcî Ma'rûf, I, 88). Ziriklî'nin Ba'lebek'te doğduğuna dair verdiği bilgi doğru değildir. Astronomiyeye ilgilenen ve saat imalâtçısı olan babası

na nisbetle İbnü's-Sââtî diye tanındı. Babasının Bağdat'ta Müstansırıyye Medresesi'nin giriş kapısı üstündeki saati de yaptığı yahut bakımıyla görevli olduğu kaydedilir. Daha sonra ramazan ve kurban bayramlarında Müstansırıyye'de hutbe okumakla görevlendirilmesi ve bunun için de Hâşimî-Abbâsî soyundan gelme şartının aranması sebebiyle bu aileye mensup olduğu belirtilmektedir (*a.g.e.*, I, 84).

İbnü's-Sââtî Bağdat'ta öğrenim gördü. Zahirüddin Muhammed b. Ömer en-Nevcâbâzî, Ebü'l-Berekât en-Nesefî, İbnü's-Saykal el-Cezerî diye tanınan Ebü'n-Nedâ Meâd b. Nasrullah el-Harânî gibi âlimlerden ders aldı. Özellikle fıkıh, fıkıh usulü, kelâm, Arap dili ve edebiyatı dallarında yetiştirdi. Muvaffakiyye ve Müstansırıyye medreselerinde müderrislik yaptı. Talebeleri arasında Tâceddin İbnü's-Sebbâk diye tanınan Ali b. Sencer el-Bağdâdî, oğlu Mecdüddin İbnü's-Sââtî, kızı Fâtıma ve Rükneddin es-Semerkindî'nin adları geçmektedir. Leknevî'nin, doğum tarihini (661/1263) vefat yılı olarak kaydettiği Ali b. Sencer el-Bağdâdî'yi (ö. 750/1349 veya 755/1354) onun hocası olarak göstermesi (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 26, 121) doğru değildir. İbnü's-Sââtî, Rebîülevvel 686'da (Nisan - Mayıs 1287) Kâdikudât İzzeddin İbnü'z-Zencânî'ye nâib oldu. 4 Cemâziyelevvel 694 (22 Mart 1295) tarihinde Bağdat'ta vefat etti ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin kabri yanında defnedildi. Zamanında Hanefî mezhebinin önde gelen simalarından biri olan İbnü's-Sââtî, fıkıh ve usulüne dair kaleme aldığı iki eseri ve güzel yazısıyla tanınmıştır. Fıkıh usulüyle ilgili eserini şerheden çağdaşı Şemseddin Muhammed b. Mahmûd el-İsfahânî onu takdirle anar, yine fıkıh ve usulü konusunda iki önemli eser yazan Mâlikî âlimi Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'den daha zeki olduğunu belirtirdi.

Eserleri. 1. *Mecma'u'l-baḫreyn ve mülteḳa'n-neyyireyn*. Hanefî fıkıh literatüründe Mevsilî'nin *el-Muḫtâr*, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Kenzü'd-deḳâ'ik* ve Tâcüşşerîa'nın *Vikâyetü'r-rivâye*'siyle birlikte "mütûn-i erbaa" diye anılan dört temel kitaptan biri olup Kudûrî'nin *el-Muḫtaşar*'ı ile Ebû Hafs en-Nesefî'nin *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye* adlı eserinin bir araya getirilmesiyle telif edilmiştir. Önsözde bu iki eserin birer deniz ve ışık, kendi kitabının da bunların birleştiği ve birbirine kavuştuğu yer olduğunu belirten müellif esere bu özellikleri ifa-